

KONCEPT

Matej Bor

Uvodne besede k blejskemu kongresu PEN

Kongresov je dosti. Mogoče celo preveč. Naši dobi, ki ima najrazličnejše vzdevke — od atomskega do kozmičnega — bi lahko rekli tudi doba konferenc, kongresov, simpozijev. Res je, da bi mogli nad marsikaterim podobnih srečanj zamahniti z roko, rekoč kot Hamlet: Besede, besede, besede — ali pa kot Thackeray: Semenj ničevosti — res pa je tudi, da so ta mednarodna zborovanja največkrat izraz globoke in iskrene težnje po zblíževanju, sporazumevanju, sožitju. 55. kongres PEN na Bledu pa utegne postati eno najpomembnejših pisateljskih srečanj novejšega časa, saj se bo na njem zbralo izredno veliko število pisateljev, da bi razpravljali o enem osrednjih vprašanj našega poklica, namreč o mestu pisatelja v sodobnem svetu. Prav posebej pa še o tem, ali umetniška beseda, ki je imela tako veliko vlogo v zgodovini človeških civilizacij in kultur, lahko še vedno vpliva, posredno ali neposredno, na usodo sveta. Ali je danes v ljudeh, ki se na raznih koncih našega planeta ukvarjajo z literaturo, prepričanje, da morejo vplivati na človeško družbo, še tako živo, kot je bilo npr. za časa Goetheja, Dickensa, Tolstoja, Ibsena — in če ni, kako učinkuje to upadanje vere v pomembnost našega poklica na vsebino in slog naših del. Na primer na njihovo komunikativnost. Je mar izključeno, da nekomunikativnost, ki je značilna za dovršen del sodobne literature, izvira ravno iz upadanja vere v pisateljsko poslanstvo? Če ni mogoče vplivati na usodo sveta z močjo besede, čemu siliti besedo, naj to nehvaležno in nekoristno delo opravlja? Čemu ji ne bi rajši pustili, naj se igra sama s seboj v umetnem svetu, ki ga ustvarja domišljija, saj je tudi ta njen umetniški svet eno izmed čudes stvarstva. In niti ne najmanjše.

Mogoče pa ima nekomunikativnost, ki je značilna za moderno pisateljsko govorico, zlasti za poetsko, še drugačne, globlje vzroke? Mogoče bi pisatelj rad izpovedoval svoje misli in doživetja bolj urejeno, jasno, pregledno, razumljivo, pa, žal, ne more? Ne more zato, ker postaja tudi življenje okoli njega čezdalje manj razumljivo, pregledno, jasno in ker

naš čas pritiska na njegovo zavest s tako neznansko težo, da se mu misel, ko si išče izraz, sproti razkraja, maliči in drobi. Mar ni potemtakem nekomunikativnost sodobne literarne govornice nujnost, ki ji skušamo dati videz odličnosti, čeprav postaja zaradi nje sodobna beletrija za široke kroge bralcev čezdalje manj dostopna, mikavna in zanimiva. Ali ni krivda tudi na nas samih, če se bralci, ki so nekoč ob knjigah razmišljali, spreminjajo v gledalce pred televizijskimi zasloni, ki ne razmišljajo več? Ali vsaj dosti manj. Če pa je hipnotična moč filma — kinematografskega ali televizijskega — tako velika, da knjiga, ne glede na svojo ceno in izraz, z njim ne more tekmovati, se je treba vprašati, ali je sodobni pisatelj, ki zalaga tudi film s svojimi sanjami, to najdrago-cenejšo surovino, storil vse, da bi si v tovarnah sanj zagotovil tisto mesto, ki mu pripada. Mar ni dopustil, da so ga v tovarnah sanj, ki bi morale brez njega ustaviti proizvodnjo, le preveč degradirali, kadar se ni, ker ni hotel biti degradiran, umaknil iz njih, prepuščajoč film prilagodljivcem in lovcem na denar. Podobno kot pesnik, ki se odpoveduje milijonom poslušalcev v prid raznim vulgarnim popevkarjem, namesto da bi besedo, ki se je nekoč ločila od muzike, znova povezal z njo in jo prerajeno poslal v svet s pomočjo sredstev, ki mu jih daje na razpolago sodobna tehnologija.

In ko smo že pri znanosti — je res, da danes prevladuje in potiska umetnost vse bolj v ozadje? Res je. Vendar pa, ali ni res tudi, da cele biblioteke znanstvenih studij o človeški psihi ne zmorejo čudeža, ki ga zmore ena sama dobra novela: odpreti vrata v tujo osebnost in omogočiti, da jo doživljaš, kot da je tvoja lastna, in se popolnoma poistovetiš z njo. To pa ni majhna stvar; iz takega istovetenja in sodoživljanja raste sočutje in z njim spoštovanje do tuje osebnosti, ki je temelj in pogoj vsake kulture in civilizacije. Pa tudi če pustimo ta etični aspekt ob strani: če ontologija razglablja o bivanju kot takšnem, mar nam ne more umetnost povedati o njem dosti več, zlasti o tisti obliki bivanja, ki ga predstavlja enkratna in neponovljiva človeška osebnost? Pa tudi nepojmljiva in neizmerljiva. Pred tistim, kar je nepojmljivo in neizmerljivo pa znanost, ki razlaga svet s pomočjo pojmov in meril, obnemore, medtem ko umetnost, ki ga izraža s pomočjo podob, šele prav oživi. In če je tako, ali bi ne bila vsaka civilizacija, tudi naša, bistveno osiromašena, če bi umetnost zanemarila ali se ji celo odpovedala? Osiromašena za možnost, da prodre in razišče nešteta mala vesolja, ki jim pravimo človeške osebnosti, v katerih pa se na najrazličnejše načine ogleduje neskončno vesolje, ki obsega vsa ta mala vesolja vkup.

Morda pa ta bojazen ni upravičena.

Morda se nam celo bliža čas, ko bo postala umetnost, torej tudi literatura, ne le najvišji dosežek človeške skupnosti, marveč tudi pogoj za njen nadaljnji obstoj in razvoj? Ko se je lani prav tako pri nas v Jugoslaviji, v Hercegovnem, zbrala nenavadna družba — atomski fiziki iz Jugoslavije in USA, so povabili na razgovor pisatelje in umetnike, kar se dogaja bolj poredkoma na tem svetu — smo govorili tudi o nekem najnovejšem proizvodu moderne tehnološke znanosti. Ime mu je prosti čas. Izkazalo pa se je, da ta proizvod sam na sebi človeštva ne bo osrečil, temveč ga utegne celo onesrečiti, če ga ne bo umelo predelati v novo kvaliteto. V bistvu gre za to, ali bo človeška duša spričo hiperprodukcije prostega časa do onemoglosti zehala ali se bo zdramila in zaživela v novi prebujenosti. Z drugo besedo, ali bomo znali vzgojo novih rodov prekoncepirati tako, da bodo konsumenti materialnih dobrin postali tudi konsumenti duhovnih vrednot. Če se bo to zgodilo, se bo presežek prostega časa spremenil v novo, višjo zaposlitev, če ne, pa utegne človeštvo v prostem času vse bolj napredujoče avtomatizacije požreti dolgčas, kolikor ne bi že prej požrlo samo sebe.

To, ali se bo požrlo ali ne, pa je v določeni in mogoče ne majhni meri — navzlic raznim dvomom, o katerih sem govoril v začetku — odvisno tudi od nas. In sicer zato, ker smo kot pisatelji soustvarjalci duhovnega podnebja na tem planetu. Od tega, kakšno bo to podnebje, pa je odvisno, ali bo na zemlji rasel mir z vsemi svojimi znanimi in še neznanimi sadovi ali pa jo bodo opustošile termonuklearne kuge, ujme, bolezni in smrt.

O vseh teh vprašanjih in še o marsikaterem drugem, česar pa nisem omenil, bomo razpravljali v teh dneh na Bledu. In če se bodo iz teh razprav spočele določene pobude za izboljšanje duhovnega podnebja na našem planetu, bo nam, ki smo dali tem mislim če že ne smer in globino, pa vsaj streho nad glavo, to v največje zadoščenje.

To, da je naš kongres v Jugoslaviji, ni naključje. Svoboda besede, temelj PEN-kluba, je tudi temelj in načelo naše kulturne politike. Pride pa tudi do odstopov. Eden takih odstopov — po našem mnenju škodljivih in neumestnih — je bil tudi primer zadarskega asistenta Mihajlova, ki so ga vzeli v roke sodniki, namesto da bi se z nekaterimi dvomljivimi rezultati in metodami njegove publicistike ukvarjala kritika, kot je pri nas v podobnih primerih navada. Vendar pisati na podlagi tega primera o Jugoslaviji tako, kakor je pisal del svetovnega tiska, ki mimogrede povedano, zatiska oči pred neprimerno hujšimi nasilji, je vsekakor neodgovorno. Resnica je namreč, da v deželi, kjer je ta kongres, ni brezpravja. O tem priča med drugim tudi dejstvo, da imamo tudi o primeru Mihajlova svoje mnenje in da nam ga ni treba skrivati

ne v javnosti, ne v tisku, ne pred forumi, kjer smo se za ta primer zavzeli, pa tudi ne na tem kongresu.

Obžalujem, da sem moral motiti to slovesnost z omenjanjem te zadeve, ki je bila hudo predimenzionirana. Vendar mimo nje nisem mogel, ker so jo nekateri povezovali tudi z našim kongresom, pozivajoč celo k abstinenci — vendar, sklepajoč po tem impozantnem zboru, brez uspeha.

Dovolite, da izrazim resnično pristržno in iskreno dobrodošlico predstavnikom vseh jezikov in literatur na tem srečanju. Takih, ki šele odkrivajo svet v svojih še mladih, neizrabljenih, neznanih jezikih s prvobitno, skoraj otroško radostjo in uživajo ob slednji novi besedni podobi in možnosti, in takih, v katerih je bilo povedanih že toliko pomembnih stvari o človeku in njegovem življenju pa na toliko najrazličnejših načinov, da je težko dodati kaj novega in na nov način.

Jezik, v katerem ste poslušali ta nagovor, govori le malo ljudi. Največ dva milijona. Vseeno pa se tudi v tem jeziku že dobrih štiri sto let po svoje izpoveduje človeški duh. Njegov začetnik Primož Trubar spada med najzanimivejše protestantske osebnosti 16. stoletja, njegovi tvorci Prešeren, Cankar, Župančič, da omenim le najpomembnejše, pa med resnično čudovite besedne čarovnike Evrope.

Ko je ljubi bog zmešal jezike v Babilonu, jih je zato, ker ni prijatelj enoličnosti. Bal se je, da bi bilo na svetu dolgočasno, če bi moral poslušati vedno samo en jezik. Nič manj dolgočasno, kot če bi rasla na njem ena vrsta dreves. Jeziki so res kakor drevesa — veliki, stari, mladi, šibki, košati, skromni, razkošni. Drobnim, zatiranim smrekam, ki rastejo v senci velikih, pravimo pri nas kapniki. Zato, ker jih bije kap z drugih dreves. Živijo v temi, dušijo se, mučijo — njihova prirast je le neznatna, zato pa je njihov les gost, odporen, klen. In žlahten — nič manj kot les najbolj žlahtnih dreves, ki iz njih izdelujejo dragocena godala. Moj jezik je tak kapnik. In reči moram, da imajo v njegovi resonanci Dante, Shakespeare, Molière, Puškin še prav poseben pa svojevrsten zven in čar.